

УДК 336.71.078.3

Оцінка ризику легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму

Віра Миколаївна Каднічанська,
старший викладач кафедри менеджменту
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Тетяна Олександрівна Ромась,
студентка VI курсу факультету банківської справи
Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

Анотація. Політична й економічна криза, яка охопила країни пострадянського простору, спричинила активізацію злочинних угруповань, які, маючи величезний прибуток від незаконного бізнесу, прагнуть одержати доступ до банків та інших фінансових установ. Проведено комплексний аналіз цивільно-правових аспектів оцінки ризиків, пов'язаних із відмиванням коштів, обґрунтовано необхідність реформування законодавства та вдосконалення стратегії у сфері управління ризиком використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів, а також удосконалено класифікацію і запропоновано нову розширену класифікацію ризиків у сфері протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Ключові слова: легалізація доходів, ризику, класифікація ризиків, кримінальні доходи, відмивання коштів.

Постановка проблеми. Легалізація коштів, отриманих незаконним шляхом, уже має глобальний характер і викликає стурбованість міжнародного співтовариства. За даними Мінекономрозвитку України, рівень тіньової економіки в Україні в першому кварталі 2012 року становив 34% від ВВП, щорічний обсяг сягає 350 млрд грн, що сприяє розвитку організованої злочинності, легалізації незаконно здобутого майна. Актуальність дослідження проблеми оцінки ризиків, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму при здійсненні банківськими установами фінансових операцій підвищується в умовах погіршення макроекономічної ситуації та поглиблення кризи в банківській сфері.

Аналіз останніх досліджень. Питанням розроблення систем протидії легалізації доходів та оцінки ризиків присвятили свої праці такі зарубіжні вчені, як Дж. Гросман, Ф. Бретт, Дж. Жданович, а також вітчизняні вчені – В. Алієв, О. Горбунова, С. Дмитров, Т. Медвідь та ін.

Проте окремі важливі аспекти оцінки ризиків легалізації доходів, пов'язаних із відмиванням коштів, і фінансуванням тероризму, ще не знайшли повного і комплексного дослідження та висвітлення в економічній літературі, тому потребують дальшого вдосконалення.

Метою статті є аналіз системи оцінки ризиків у контексті протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму при здійсненні банківськими установами фінансових операцій та розроблення вдосконаленої системи оцінки ризиків, що більш точно відображає всі причини і аспекти, пов'язані з відмиванням грошей, отриманих як результат предикатного злочину.

Основний зміст. Ризик відмивання грошей і фінансування тероризму може бути оцінений за допо-

могою різних категорій. У своїй сукупності вони мають сформувати стратегію управління потенційними ризиками і дозволити фінансовій установі здійснювати належний контроль за клієнтами та їхніми операціями. Найчастіше в зарубіжній практиці використовують три критерії ризику [2]: ризик країни (географічний); ризик клієнта; ризик продукту (послуги).

Питома вага цих категорій у сукупній оцінці потенційного ризику відмивання грошей може різнитися залежно від окремого банку чи середовища його діяльності. Тому кожен банк повинен розробити власну систему оцінки ризиків, що має враховувати особливості його діяльності та її нормативно-правового регулювання.

Щодо ризику країни, то на сьогодні не існує універсального загально визнаного переліку високоризикованих країн чи регіонів. Наприклад, FATF у своїх рекомендаціях до числа країн, які мають високий рівень ризику, відносить [2]:

- країни, до яких застосовувалися санкції, ембарго чи інші подібні заходи з боку ООН;
- країни з недосконалим чи відсутнім законодавством у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму;
- країни, що фінансують чи підтримують терористичну діяльність;
- країни, для яких характерний високий рівень корупції чи іншої кримінальної діяльності.

Визначення потенційного ризику відмивання грошей клієнтами (чи групою клієнтів) є визначальним для формування загальної структури ризику. Базуючись на власних критеріях, банки можуть визначати, коли діяльність окремого клієнта є високоризиковою і які фактори впливають на це. До високоризикованих категорій клієнтів, як правило, відносять:

- клієнтів, що здійснюють свою діяльність чи фінансові операції в нетипових обставинах, у таких, де

є територіальна віддаленість клієнта від фінансової установи, регулярні і незрозумілі переведення рахунків до різних фінансових установ, регулярне і позбавлене економічного змісту переміщення коштів між фінансовими установами різних регіонів;

– клієнтів, для яких характерна складна і заплутана структура власності чи взаємозв'язків, що не дає можливості визначити реальних власників підприємства;

– клієнтів, чия діяльність пов'язана з великими сумми готівки, у тому числі здійснення грошових переказів, обміну валют, гральний бізнес, інші види діяльності, що генерують великі суми готівки;

– неприбуткові чи громадські організації, що не підлягають моніторингу чи нагляду;

– бухгалтери, адвокати чи інші особи, що здійснюють управління рахунками, відкритими за дорученням третіх осіб;

– клієнтів, що користуються послугами посередників, які не мають належних процедур протидії відмиванню грошей;

– політичних діячів.

Загальна оцінка ризику складається також із визначення потенційного ризику продуктів і послуг, які надаються банком. Тому належна увага повинна приділятися новітнім чи нестандартним банківським продуктам, що раніше не використовувалися. При оцінюванні ризику продукту (послуги) враховується вплив таких факторів [2]: включення певної послуги чи продукту до переліку високоризикованих компетентними структурами (FATF, Базельський комітет з банківського нагляду, центральні банки окремих країн тощо); послуги, пов'язані з рухом готівки чи дорогоцінних металів; послуги, що забезпечують певний рівень анонімності чи дають можливість швидко переміщати гроші через кордон, зокрема онлайн-банкінг, міжнародні телеграфні перекази, приватні інвестиційні компанії і трасти.

Національний банк України в Положенні про здійснення банками фінансового моніторингу рекомендує перелік критеріїв оцінки ризику проведенням клієнтом операцій із відмивання грошей, що певною мірою враховують загальноприйняті у світовій практиці підходи. До них належить ось що.

1. Наявність контрагентів – резидентів країн, про які з достовірних джерел відомо, що вони: не дотримуються загальноприйнятих стандартів у боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом; не передбачають розкриття або надання інформації щодо фінансових операцій; не виконують рекомендацій FATF; є країнами, в яких відбуваються воєнні дії; є офшорними територіями.

2. Клієнт є особою, яка обіймає (обіймала) посаду, відповідно до якої має (мала) широкі владні повноваження (керівний склад центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, осередків політичних партій) або є членом сім'ї такої особи.

3. Клієнт – юридична особа, що, не будучи фінансовою установою, надає послуги зі здійснення грошових переказів, операцій з оплати чеків готівкою тощо.

4. Клієнт – юридична особа, що займається туристичною діяльністю.

5. Клієнт – юридична особа, яка здійснює зовнішньоекономічні операції.

6. Клієнт – юридична особа, що є благодійною громадською організацією (крім організацій, що діють під егідою відомих міжнародних організацій).

7. Клієнт – юридична особа, що одержує фінансову допомогу від нерезидентів України чи надає фінансову допомогу нерезидентам України.

Проте оцінювання ризику банку, пов'язаного з відмиванням грошей, в Україні має низку особливостей. Поряд із ризиками зовнішнього середовища, слід звернути увагу і на ризики внутрішнього середовища. Перш за все, є доцільність виділення такого виду ризику, як ризик порушення банком законодавства з питань фінансового моніторингу. Він може проявлятися у невиконанні (неповному виконанні) обов'язків з протидії відмиванню доходів, установлених законодавством, чи наявності співробітників, які навмисне сприяють відмиванню доходів.

З огляду на це важливого значення набуває оцінка надійності працівників фінансової установи – принцип «знай свого працівника», що передбачає вивчення ідентифікаційних даних, доходів співробітників і моніторинг їхніх операцій.

Викладені вище види ризиків банків, пов'язаних із відмиванням грошей, та критерії їх оцінювання дають можливість для побудови адаптованої до умов функціонування української банківської системи класифікації цих ризиків (рис. 1) [1].

Як видно з рисунка, ризик банку, пов'язаний із відмиванням грошей, поділяється на два підвиди:

– ризик використання банку для легалізації злочинних доходів;

– ризик порушення банком вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу.

У свою чергу, при оцінюванні ризику використання банку для легалізації злочинних доходів мають бути враховані ризик країни, ризик клієнта, ризик продукту (послуги).

При оцінюванні ризику порушення банком вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу враховуються ризик неповного виконання (чи невиконання) вимог законодавства, ризик сприяння відмиванню доходів працівниками банку та ризики, пов'язані з керівництвом банку.

Введення критеріїв оцінки інформаційної прозорості банку та періодичності зміни керівного складу персоналу банку надасть змогу більш об'єктивно оцінювати ризики банку, що виникають у процесі запобігання легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом, особливо в умовах, коли банку з метою отримання додаткових доходів неналежним чином і недостатньо формалізовано проводять первинний і внутрішній фінансовий моніторинг [1].

На наш погляд, класифікацію ризиків, розроблену С. В. Леоновим і О. О. Куришко, варто розширити, тому ми пропонуємо виділити в окрему категорію ризик сприяння відмиванню доходів працівниками банку.

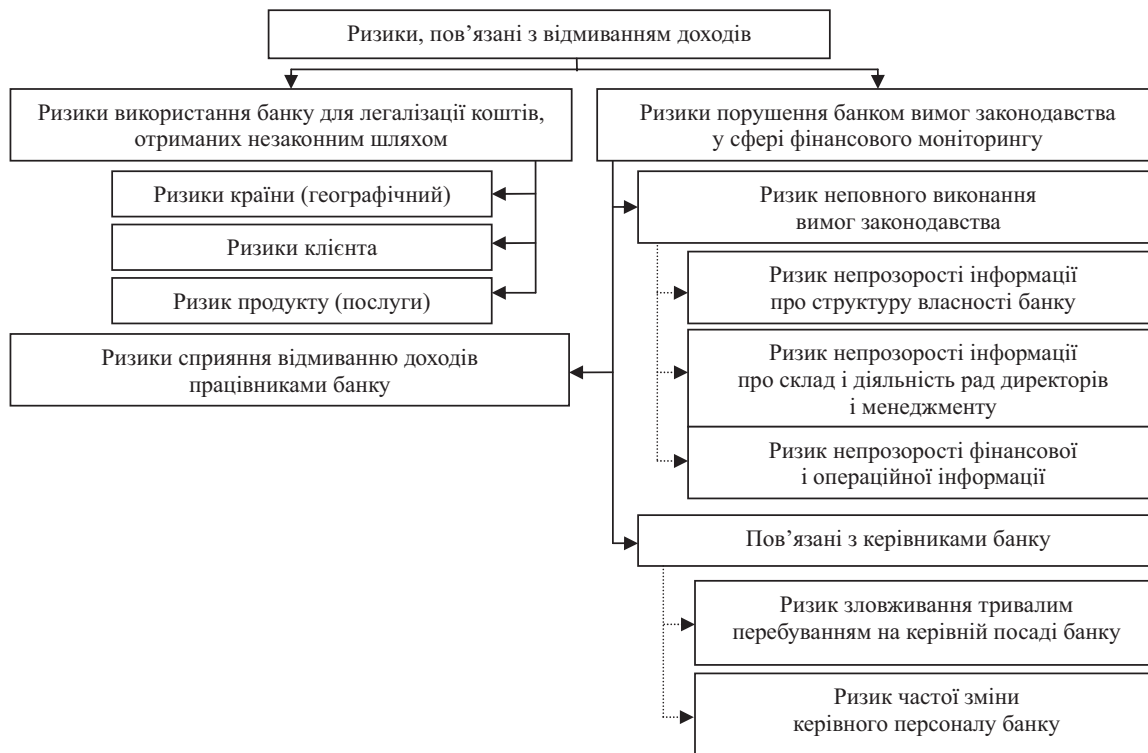

Рис. 1. Класифікація ризиків у сфері протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом

Ризик сприяння відмиванню доходів працівниками банку доцільно поділити на такі групи, з урахуванням окремих особливостей виникнення (рис. 2):

а) кваліфікаційні – ризики, пов’язані з вчиненням персоналом ненавмисних порушень вимог законодавства у зв’язку з відсутністю належної кваліфікації фахівців, зокрема професійна невідповідність (неналежне виконання своїх функцій за відсутності достатньої кваліфікації, відповідної освіти, досвіду);

б) репутаційні – ризики, пов’язані із вчиненням персоналом навмисних порушень вимог законодавства, зокрема:

- безпосередня участь працівників банку в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванні тероризму

[консультування злочинців, побудова схем проведення операцій з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, здійснення, забезпечення здійснення таких операцій у визначеній сфері];

- шахрайство на робочому місці, навмисне порушення норм законодавства та ухилення від виконання вимог внутрішньобанківських нормативних документів;
- розголошення інформації (попередження інших осіб про направлення Держфінмоніторингу інформації про здійснені ними фінансові операції, про отримання запиту стосовно операцій, які стали об’єктом фінансового моніторингу, та інше);

Рис. 2. Групи ризику сприяння відмиванню доходів працівниками банку

в) організаційні (управлінські) – ризики, пов'язані з недоліками організаційної структури установи банку, недосконалою системою доведення повноважень до персоналу, зокрема:

- нечіткий розподіл функцій і встановленої відповідальності між персоналом;
- недоліки (прогалини) побудови системи передавання інформації та управлінських рішень;
- недостатня організація системи внутрішнього контролю і, як наслідок, недотримання визначених рівнів доступу, недбале ставлення до збереження інформації, несвоєчасне виявлення фактів розголошення інформації та інші порушення.

Запропонована класифікація дає можливість комплексно оцінити ризик залучення банку до легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також згрупувати фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, що зумовлюють кожен із підвидів ризиків. На основі запропонованої класифікації комерційний банк може побудувати систему оцінювання ризиків, пов'язаних із відмиванням грошей, що є неодмінною складовою ефективною ресурсної політики банку.

Аналіз ефективності заходів у сфері фінансового моніторингу проводиться Державним комітетом фінансового моніторингу України за видами суб'єктів первинного фінансового моніторингу та в розрізі регіонів. Загальна кількість суб'єктів первинного фінансового моніторингу, що стали на облік станом на 01.07.2012, становить 12 139, з них банківських установ – 176, небанківських фінансових установ та організацій – 4 656, спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу – 7 307. Загальна кількість фінансових операцій, інформація про які взята на облік Держфінмоніторингом України, – 242 325, з них: фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, – 152 415; фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, – 62 423; фінансові операції, що підлягають обов'язковому та

внутрішньому фінансовому моніторингу, – 2 204. Відповідно до інформації правоохоронних органів, яка надійшла 2012 року, за результатами перевірки узагальнених матеріалів: порушено 42 кримінальні справи за результатами розгляду 38 узагальнених матеріалів; використано 96 узагальнених матеріалів у 97 кримінальних справах; закінчено провадженням і направлено до суду 40 кримінальних справ (у т. ч. з урахуванням узагальнених матеріалів попередніх років); судами розглянуто та винесено обвинувальний вирок (або прийнято інше рішення за не реабілітуючими обставинами) у 34 кримінальних справах; у межах оперативно-розшукових і контррозвідувальних справ перевіряють 40 узагальнених матеріалів [3].

Висновки. Таким чином, дані аналізу ефективності заходів у сфері фінансового моніторингу свідчать про зростання злочинності, шахрайства в Україні у сфері відмивання грошей, тому належна оцінка ризиків відмивання коштів потребує дальшого вдосконалення.

Стратегію управління ризиком використання послуг банків для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму необхідно обирати, урахувавши специфіку кожного конкретного банку: його розміри, наявність філійної мережі, пріоритетні напрями діяльності тощо. Найпоширенішими стратегіями є: максимального можливого уникнення ризику; лімітування ризику; страхування ризику. Застосування всіх трьох варіантів стратегій забезпечить їхню гнучкість і дієвість в управлінні новітнім компонентом банківського ризику – ризику використання послуг фінансово-кредитних установ для легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

У результаті вивчення та аналізу вітчизняної і зарубіжної теорії та практики організації системи управління ризиками ми запропонували розширену й удосконалену класифікацію ризиків у сфері протидії легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, зокрема виділено і деталізовано окрему категорію ризику – ризик сприяння відмиванню доходів працівниками банку.

Список використаної літератури:

1. Методичні рекомендації щодо управління ризиками банку у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, пов'язаними з персоналом : затверджено наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 9 жовтня 2009 р. № 143 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету фінансового моніторингу в Україні. – Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua>.
2. Рисін В. Критерії оцінки ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей, у процесі формування ресурсної політики банку / В. Рисін // Вісник Львів. ун-ту. – 2008. – Вип. 39. – С. 473–475. – (Серія : Економіка).
3. Аналіз ефективності діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу за II квартал 2012 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету фінансового моніторингу в Україні. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/articles.phpcat_id=83&art_id=11072&lang=uk.

Summary. The political and economic crisis that gripped the country's post-Soviet space, caused activation of criminal groups, with huge profits from illegal businesses seeking access to banks and other financial institutions. A comprehensive analysis of the civil aspects of assessing the risks associated with money laundering, the necessity of legislative reform and improvement strategies in the use of risk management services to banks for money laundering, as well as improved classification and proposes a new extended classification of risks in combating money proceeds illegally obtained and terrorist financing.

Keywords: legalization of the risks, hazard classifications, criminal proceeds of money laundering.